

Súdne rozhodnutie ako prameň práva a jeho výklad

Bárány, E.*

BÁRÁNY, E.: Súdne rozhodnutie ako prameň práva a jeho výklad.** Právny obzor, 108, 2025, č. 1, s. 16 – 34. <https://doi.org/10.31577/pravnyobzor.2025.1.02>

The judicial decision as a source of law and its interpretation. In Central Europe court rulings are becoming one of accepted formal sources of law. The selection of a court ruling to be source of law is done by the court issuing this ruling by a two step procedure. The court mode law is a content of so called legal sentence extracurially. In Central Europe a court decision is not an independent source of law, because it is connected with an other source of law, usually a piece of legislation. Acceptable methods of interpretation of court decision as a source of law are determined by the fact, that it is not an independent source of law and by the role of so called legal sentence formulated in court proceeding.

Key words: *judicial decision, source of law, interpretation of law, legal sentence, interpretation methods, independent source of law, precedent*

Úvod: Uznanie súdneho rozhodnutia za prameň práva vo formálnom zmysle

V stredoeurópskom priestore sa rozsiahla a prevažne kvalitná spisba o výklade práva bez vysvetlenia a ako samozrejmosť venuje výkladu zákonov, (ba ani nie normatívnych právnych aktov) nadväzujúc aj v tomto na savignyovskú tradíciu. Tá mala opodstatnenie v tej miere, ako bol ešte donedávna zákon (alebo širšie normatívny právny akt) takmer výlučným prameňom práva.

Aj do našej časti sveta však preniká súdne rozhodnutie ako prameň práva, ktorý sa stáva aj prakticky významným. Uznanie tejto skutočnosti neznamená jej pozitívne hodnotenie. Právne myslenie následne, pochopiteľne, hľadá do krajín, kde súdne rozhodnutie od vekov predstavovalo jeden z najvýznamnejších prameňov práva vo formálnom zmysle a porovnáva súdne rozhodnutia v úlohe prameňov práva u nás s precedensom v systéme *common law*. „Keď sa *common law* stavia do protikladu so zákonným právom, tak znamená tú časť práva, ktorá je obsiahnutá skôr v rozhodnutiach súdov, ako by bola vydaná Parlamentom.“¹ Aj pre právnika z prostredia *common law* je viditeľné, že snaha o relatívnu jednotnosť súdneho rozhodovania nie je zvláštnosťou jeho právnej kultúry, ale vyhýba sa slovu precedent pri opise stavu vecí mimo jej rámca. „Napriek tomu, že doktrína záväzného precedentu charakterizuje *common law* jurisdikcie, existuje vo všetkých rozvinutých právnych systémoch jasná tendencia použiť predchádzajúce prípady ako návod pri rozhodovaní aktuálnych vecí. Platí to aj pre európske krajiny, ktoré boli zakladajúcimi a určujúcimi členmi Spoločenstiev.“² Aj *common law* právnik si uvedo-

* JUDr. Eduard Bárány, DrSc., Ústav štátu a práva SAV, v. v. i., Bratislava.

Autor ďakuje JUDr. J. Bajánkovej, predsedníčke Občianskoprávneho kolégia NS SR, za pomoc pri výbere vhodných súdnych rozhodnutí.

** Príspevok bol spracovaný v rámci projektu VEGA 2/0008/25 Interpretácia v práve.

¹ McLEOD, J. *Legal Method*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire, London : The Macmillan Press LTD, 1993, s. 24.

² McLEOD, J. *Legal Method*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire, London : The Macmillan Press LTD, 1993, s. 176.

muje, že mimo jeho právnej kultúry sa relatívna jednota súdneho rozhodovania dosahuje síce tiež rešpektovaním predchádzajúcich súdnych rozhodnutí, ale predsa len ináč. Doplňme, že judikatúra nie sú precedenty. Pri pohľade z právno-kultúrneho prostredia strednej Európy sa tento rozdiel formuluje napríklad takto: „Právne rozlišovanie medzi právnym názorom súdu vyššieho stupňa a judikátom je rozhodujúcim diferenciačným znakom medzi chápaním súdneho precedensu v kontinentálnom právnom systéme a v systéme *common law*, ktorý takéto rozlišovanie neuplatňuje.“³ Zámerom tejto úvahy nie je komparácia precedentu v systéme *common law* a judikátu súdneho rozhodnutia v úlohe prameňa práva v kontinentálnej a zvlášť stredoeurópskej právnej kultúre. Táto úloha by hlavne, pokiaľ ide o mieru porozumenia systému *common law*, presahovala aktuálne možnosti autora. Cieľom je zamyslenie nad interpretáciou súdneho rozhodnutia ako prameňa práva v slovenskej právnej tradícii alebo – zjednodušene vyjadrené – zamyslenie nad interpretáciou práva obsiahnutého vo vonkajšej forme súdneho rozhodnutia v domácom právnom prostredí. Precedent tu nie je vzorom, od ktorého odchýlenie predstavuje chybu. Stredoeurópska tradícia je aj v otázke súdneho rozhodnutia ako prameňa práva relatívne odlišná od precedentu v *common law*. Hneď prvá charakteristika precedentu pripomína hranice využitia poznatkov o precedenčnom práve (*common law*) na ceste k dosiahnutiu uvedeného cieľa: „Ono prípadné zovšeobecniteľné pravidlo je niečím, čo z precedenčného rozhodnutia vyvodzujú až ďalšie súdy, ktoré sa zaoberajú skutkovo podobným prípadom.“⁴ K vytvoreniu precedentu sú asi potrebné aspoň dva súdy a dve súdne rozhodnutia. Prvý rozhodne vec a druhý odvolávajúc sa na jeho rozhodnutie nasleduje v obdobnej veci jeho právny názor, ktorý sa tak vlastne ich spoločným pôsobením mení na právo. Precedensom sa tu môže stať každé súdne rozhodnutie zvlášť v „novej“ veci. Ak nejde o „novú“ vec, tak precedent znamená zmenu práva a potom dvojnásobne platí Káčerovo: „Precedent je zo svojej povahy bezprecedentný, je to rozhodnutie, ktoré prelomuje doterajšiu súdnu prax, doterajší výklad zákona či ústavy, toto rozhodnutie podlamuje doterajšie očakávania, ktoré na súd kladli tak právnici, ako i spoločnosť.“⁵ Možno je uvedená formulácia príliš jednoznačná. Veď práve sudcovské právo sa vyvíja krok za krokom postupne a do určitej miery i predvídateľne, ale o to presvedčivejšie upozorňuje na jednu z tienistých vlastností precedentov. Ich prostredníctvom však vzniká a rozvíja sa *common law*, i keď súdne rozhodnutia obvykle „konštatujú“ existenciu pravidla, ktoré v tej chvíli stanovujú. Nielen precedent, ale asi všetka sudcovská tvorba práva sú z mnohých dôvodov kritizovateľné.

Právnym vetám vytvoreným zo súdnych rozhodnutí sa pri ich ďalšom pôsobení vyčíta aj „dekontextualizácia“, čiže oslobodenie od väzby na skutkovú stránku rozhodnutia. Podstatu tejto výčitky vystihuje úvodná veta z pozoruhodnej empirickej štúdie T. Smejkalovej a T. Novotnej: „... sa občas objavujú hlasy, ktoré spochybňujú český spôsob narábania s judikatúrou, prílišné spoliehanie sa na právne vety a nebratie ohľadu

³ SVÁK, J. *Organizácia a činnosť orgánov ochrany práva*. Bratislava : Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty UK, 1995, s. 53.

⁴ SMEJKALOVÁ, T. Judikatúra nebo precedens? In *Právnik*. 2019, č. 9, s. 852.

⁵ KÁČER, M. *Prečo zotrvať pri rozhodnutom. Teória záväznosti precedentu*. Praha : Leges, 2013, s. 101.

na skutkovú podobnosť prípadov ako podmienku použiteľnosti skoršieho súdneho rozhodnutia (resp. právneho názoru obsiahnutého v takom rozhodnutí) pri zdôvodňovaní súdnych rozhodnutí.⁶ Táto výčitka je síce pravdivá, ale nespravodlivá. Ku charakteristickým znakom právnej normy patrí, že sa vzťahuje na prípady (skutkové stavy) rovnakého druhu a neurčitého počtu, čiže sa zbavuje pritesného spojenia so svojim *occasio legis* a slúži dosiahnutiu *ratio legis*. V stredoeurópskej tradícii nejde ani tak o nasledovanie precedentov, ktoré spája s ďalšími súdnymi rozhodnutiami analogický skutkový stav, ale o vznik právnej normy v súdnom rozhodnutí, ktorá sa osamostatní („dekontextualizuje“) od jeho skutkového stavu a má vlastnú abstraktnú hypotézu. Metodologické ťažiská práce sú súdnym rozhodnutím, ako s prameňom práva sa v našej časti sveta presúva od analógie ku dedukcii. Otázka, či sa právna norma vzťahuje na určitý skutkový stav, sa rieši podľa jej hypotézy a nie podľa skutkového stavu súdneho rozhodnutia, kde je obsiahnutá, alebo podľa *occasio legis*, ktoré viedlo k prijatiu zákona.

K dekontextualizácii a prekvapivosti možno pridať ďalšiu racionálnu kritiku súdnej tvorby práva, problém deľby moci či nedostatok demokratickej legitimacy súdu na tvorbu všeobecne záväzných a verejnou mocou vynucovaných pravidiel konania. Asi sa jej však nemožno vyhnúť, a to ani vtedy, ak by sa sudy vedome usilovali ne-tvoriť nové právo. Tu nejde len, ba ani nie hlavne o tzv. medzery v práve, ale o štandardné rozhodovanie, kde sa chvályhodným úsilím o jednotu vytvárajú určité ustálené pravidlá, od ktorých odklon sa pokladá za porušenie práva. „... v každom súdnom rozhodnutí je obsiahnuté určité množstvo stanovovania práva...“⁷ (*Rechtsetzung*). Táto veta pochádza zo švajčiarskeho, čiže z európskeho právneho prostredia a nespája sa s koncepciou precedentu. Koncepcia postupného prechodu od výkladu k dotváraniu práva je aj opisom formálno-právnej stránky tohto procesu.

Uznanie súdneho rozhodnutia za prameň práva nastoľuje v stredoeurópskej právnej kultúre dve úzko súvisiace otázky. Prvou je, ako a ktoré súdne rozhodnutia sa stávajú prameňom práva a ako vykladať súdne rozhodnutie, ktoré je prameňom práva. Mnohé zo základov interpretácie práva, pod ktorou sa tradične a implicitne chápe výklad normatívnych právnych aktov, bude pri výklade súdneho rozhodnutia v úlohe prameňa práva nepoužiteľné.

1. Ako a ktoré súdne rozhodnutie sa stáva prameňom práva

V stredoeurópskej tradícii sa prameňmi práva vo formálnom zmysle stávajú len niektoré rozhodnutia vrcholov súdnych pyramíd alebo aspoň odvolacích súdov. Relatívne jasnými príkladmi tu sú niektoré druhy rozhodnutí Ústavného súdu Slovenskej republiky, zvlášť rozhodnutia o výklade Ústavy Slovenskej republiky prijaté v konaní podľa čl. 125 ústavy. Treba však uviesť, že ide o atypické rozhodnutia už len preto, lebo nimi vytvorené „nové právo“ je obsiahnuté vo výroku, čiže je podobne ako v prípade normatív-

⁶ SMEJKALOVÁ, T., NOVOTNÁ, T. Studie dekontextualizace v používání judikatury. In *Právnik*. 2021, č. 12, s. 1001.

⁷ KRAMER, E., A. *Juristische Methodenlehre*. Vierte Auflage. Brtn : Stämpfli Verlag, 2013, s. 184.

neho právneho aktu jasne odlíšiteľné od iného textu. Pri väčšine súdnych rozhodnutí, a to i súdov ústavných a najvyšších nie je v momente zverejnenia rozhodnutia mimo rozumných pochybností jasné, či vytvárajú nové právo. Táto neistota v tom, čo je právo, či hraníc práva a ne-práva však neodlišuje stredoeurópske súdne rozhodnutie od precedentu. Pre všetko súdmi vytvorené právo je aspoň v čase zverejnenia rozhodnutia v systéme common law i v kontinentálnej právnej kultúry príznačné to, čo F. Schauer nazýva „... neurčitou práva druhého rádu – neurčitou toho, čo je a čo nie je právom...“⁸ Problematickosť toho, čo je a čo nie je právom, má v prípade súdmi tvoreného práva dve podoby. Prvá predstavuje, či dané (jednotlivé) súdne rozhodnutie je alebo nie je prameňom práva vo formálnom zmysle, čiže, či je vonkajšou formou práva. V prípade „výberu“ niektorého súdneho rozhodnutia za prameň práva vo formálnom zmysle nastupuje druhá otázka, čo z neho, ktorá jeho časť, formulácia z odôvodnenia či myšlienka stojaca „za textom“, je záväzným pravidlom. Ich rozlíšenie je viac myšlienkovou operáciou ako opisom práce so súdnym rozhodnutím ako s prameňom práva vo formálnom zmysle, lebo obvykle na obe otázky odpovedá tým istým hľadaním v texte a za textom súdneho rozhodnutia, ktoré predstavuje zároveň súčasť jeho interpretácie. Súdne rozhodnutia, pri ktorých je už vo chvíli ich zverejnenia zrejmé, že obsahujú právnu normu (pravidlo konania), sú obvykle známe, ale predstavujú len veľmi malú menšinu, a to aj v prípade vrcholov súdnych pyramíd.⁹ Tu je však zrejme skoro vždy, že ak sa orgán aplikujúci právo alebo účastník právneho vzťahu bez primeraného zdôvodnenia odchýlia v skutkovo obdobnej situácii od *ratio decidendi* predchádzajúceho rozhodnutia vyššieho súdu a vec dôjde inštančným postupom pred tento súd, tak tento znova rozhodne rovnako. V okruhu pôsobnosti tohto súdu sa tak jeho rozhodnutie stáva skoro rovnako záväzné ako normatívny právny akt, a územnou pôsobnosťou vrcholov súdnych pyramíd je celý štát. Tu (možno žiaľ) nie je potrebné, ale bolo by vhodné zaradiť v ústave niektoré súdne rozhodnutia medzi to, čím sú súdy viazané podľa čl. 144 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky, lebo normy obsiahnuté v niektorých z nich sa stávajú všeobecne záväznými. Tento stav možno presvedčivo kritizovať, ale asi nie zvrátiť. Súdne rozhodnutie niektorého z najvyšších súdov a súdu ústavného sa tak stáva prameňom práva vo formálnom zmysle tým, že súd, ktorý ho vydal, mieni aj budúce obdobné veci rozhodovať podľa pravidiel, na ktorom je jeho rozhodnutie založené. Súd, ktorý rozhodol, tak sám určuje: 1. ktoré jeho rozhodnutie je prameňom práva vo formálnom zmysle aj 2. čo z tohto roz-

⁸ SCHAUER, F. Second-order Vagueness in Law. In Geert, K., Poscher, R. (eds.) *Vagueness and Law. Philosophical and Legal Perspectives*. Oxford : Oxford University Press, 2016, s. 49.

⁹ Napr. aspoň pre civilistov bola zjavná právotvornosť nasledujúcich rozhodnutí.

Sp. zn. 9Cdo/36/2021, rozsudok NS SR z 22. februára 2023.

NS SR skoro nezávisle od § 630 OZ určil, že smrťou darcu v čase medzi úkonom odvolania darovania a jeho doručením obdarovanému zanikajú účinky odvolania darovania.

Sp. zn. 5Cdo/162/2019 z 30. novembra 2021. NS SR.

Toto rozhodnutie určilo, že zodpovednosť podnikateľa za škodu spôsobenú tými, ktorých použil na svoju činnosť, sa vzťahuje aj na reťazenie pôsobenia viacerých potenciálne za škodu zodpovedných subjektov podľa miestnej, vecnej a časovej súvislosti medzi činnosťou, ktorou bola škoda spôsobená, a je finálnym výsledkom. V oboch prípadoch sú právne vety formulované ako a) nadväzujúce na určité ustanovenia OZ a b) formulujú nové pravidlá konania bez uvedenia vzťahu ku skutkovému stavu.

hodnutia či spoza neho predstavuje to všeobecne záväzné pravidlo konania. Niekde tu sa nachádza jadro rozdielu medzi precedantom v systéme *common law* a súdnym rozhodnutím ako prameňom práva v strednej Európe. Právna istota patriaca k jadrú koncepcií právneho štátu i panstva práva vyžaduje, aby súd jasne a záväzne oznámil, ktoré svoje rozhodnutie pokladá za prameň práva vo formálnom zmysle a čo z neho je tým všeobecne záväzným pravidlom konania. Ak nejde o rozhodnutie niektorého z najvyšších súdov, tak k jeho „povýšeniu“ do šľachtického stavu prameňa práva vo formálnom zmysle musí spravidla prispieť i súd najvyšší, ktorý ho na návrh súdu, pôvodcu rozhodnutia zaradí do príslušnej zbierky rozhodnutí a odobrí návrh právnej vety.

2. Úloha právnej vety

Priklad načrtnutého nachádzame na Slovensku v procesoch tvorby zbierok rozhodnutí Najvyššieho súdu Slovenskej republiky¹⁰, Najvyššieho správneho súdu¹¹ i Ústavného súdu Slovenskej republiky¹². Všetky tri súdy vyberajú rozhodnutia, ktoré zverejnia vo svojich (rôzne nazvaných) zbierkach rozhodnutí postupmi odlišnými od rozhodovacej činnosti, čiže mimo samotného výkonu súdnictva v konkrétnych veciach. Konečné rozhodnutia o začlenení do zbierok prijímajú pléna, v prípade Najvyššieho súdu Slovenskej republiky aj jednotlivé kolégiá (občianskoprávne, trestné, obchodné a správne) a na Ústavnom súde SR i senáty. Najvyšší súd Slovenskej republiky a Najvyšší správny súd zverejňujú v zbierkach aj vybrané rozhodnutia nižších súdov. Zostavenie zbierok je výsledkom rôznych náročných postupov, napr. pri Najvyššom správnom súde je vytvorená judikatórna rada, ktorá pre plénum súdu pripravuje výber rozhodnutí. Vo všetkých rozhodnutiach sú začlenené aj tzv. právne vety, ktoré možno chápať aj ako právny základ rozhodnutia spočívajúci v interpretácii, dotváraní a tvorbe nového práva. Začlenenie rozhodnutia do niektorej zo zbierok vrátane vytvorenia tzv. právnej vety prebieha vo väčšine prípadov v rámci jediného súdu, ale vždy pozostáva z dvoch krokov. Prvým je normálne konanie v konkrétnej veci, ktoré vyústi do rozhodnutia. Druhým je výber rozhodnutia do zbierky vrátane formulácie a schválenia právnej vety. Návrh právnej vety spravidla formuluje sudca, ktorému bola vec pridelená, čiže ten, kto ju dôkladne pozná. Vychádza z logiky už rozhodnutej veci bez zohľadnenia potrieb nejakej ďalšej kauzy. Môže ísť o malú časť textu odôvodnenia alebo o základnú myšlienku stojacu „za“ týmto tex-

¹⁰ Zákon č. 757/2004 Z. z. o súdoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov § 21 Kolégia najvyššieho súdu

3) Kolégium najvyššieho súdu najmä

d) prerokúva a schvaľuje návrhy rozhodnutí na uverejnenie v Zbierke stanovísk najvyššieho súdu a rozhodnutí súdov Slovenskej republiky

§ 23 1) Najvyšší súd v záujme jednotného používania zákonov a iných všeobecne záväzných právnych predpisov vydáva v občianskoprávných, trestnoprávných, obchodnoprávných a správnych veciach (Zbierku stanovísk najvyššieho súdu a rozhodnutí súdov Slovenskej republiky, v české sp. zn. Cdo 2304/2011!

¹¹ 88, písm. b), § 9, §10 Rokovacieho poriadku Najvyššieho správneho súdu Slovenskej republiky č. 424/2022 Z. z.

¹² Právne vety sa spomínajú v § 51, ods. 2 Spravovacieho a rokovacieho poriadku Ústavného súdu Slovenskej republiky č. 500/2019 Z. z., ale bez úpravy spôsobu ich tvorby.

tom. Príručka k vyhľadávaniu v Informačnom systéme Rakúskej republiky charakterizuje právnu vetu súdneho rozhodnutia: „... zhustený prehľad podstatného obsahu rozhodnutia...“¹³ Táto formulácia má úzko praktický účel: priblížiť užívateľovi štátneho informačného systému, čo môže očakávať a získať od právnej vety súdneho rozhodnutia. Tak trochu zvádza k jej chápaniu ako resumé súdneho rozhodnutia, ale oboznámenie s niekoľkými súdnymi rozhodnutiami upozorní, že ide o niečo iné. Ale o čo? Právnoteoretické pojednanie o právnych vetách ich charakterizuje takto: „Lebo sú to právne vety, ktorých prostredníctvom sa zakladajú práva a povinnosti, písané, ako aj nepísané vety práva.“¹⁴ Táto veta zjavne neaspiruje na status definície a podrobná štúdia o právnych vetách s nimi pracuje bez pokusu o bližšie vymedzenie ako s jasným pojmom. Citované slová však ešte umožňujú viazať právne vety so súdnymi rozhodnutiami, ale asi už nie iba s nimi. Ak je niečo jasným pojmom, tak jeho charakteristiku možno azda nájsť v lexicóne, kde ide o dvojaké chápanie právnej vety ako synonyma pre právnu normu a ako jazykového vyjadrenia právnej normy. „Pri pojme právna veta ide o synonymum právnej normy, prípadne právneho predpisu“¹⁵ a v tom istom texte o niekoľko riadkov: „Podľa tohto názoru ide pri právnej vete o stelesnenie právnej normy.“¹⁶ Dôkladné dielo o právnej metodológii síce obsahuje formuláciu potvrdzujúcu spojenie právnej vety s právnou normou podľa predchádzajúcich citácií¹⁷, ale na inom mieste už hovorí o konkrétnych právnych vetách, ktoré „... môžu byť individuálne alebo sa vzťahovať na typizovaný opísaný skutkový stav.“¹⁸ Individuálna právna veta už pripomína právne vety v súdnych rozhodnutiach zaradených do niektorej z „oficiálnych“ zbierok súdnych rozhodnutí. Väčšina z nich predstavuje viac výklad ako tvorbu práva, i keď niet ostrých hraníc medzi interpretáciou, dotváraním a tvorbou práva, a to zvlášť v rámci súdnej či sudcovskej tvorby práva. Príčinou je neurčitosť prirodzeného jazyka, ktorej dôsledky pre výklad práva vystihol už pred viac ako storočím P. Heck. Rozlíšil jadro významu slova, sivú zónu, ktorá v danom jazykovom spoločenstve môže, no nemusí spadať do jeho významu, a „cudziu“ sféru, ktorú do významu v tomto spoločenstve nezahŕňajú.¹⁹ Pre porozumenie pojmu právna veta je však dôležitejšia jeho iná formulácia: „Masa právnych viet nespochiava v príkazoch, ale v právnych výpovediach (Rechtsaussagen), v bližšom určení jednotlivých prvkov príkazov.“²⁰ Bližšie určenie prvkov normy pripomína viac interpretáciu ako tvorbu práva a koniec koncov je tým, čo sa nachádza v mnohých a asi vo väčšine právnych viet pripojených k súdnym rozhodnutiam. Problém porozumenia pojmu práv-

¹³ JUSTIZ. RIS – Abfragehandbuch. <https://ris.bka.gv.at/Risinfo/HandbuchJustiz.pdf>, s. 5, 13. 7. 2024.

¹⁴ WESSER, S. Der Rechtssatz. Dostupné na: https://www.sabine-wesser.de/pic/upload/der_rechtssatz.pdf, 13. 7. 2024, s. 2. Citovaný text bol publikovaný aj u *Rechtstheorie* 37 (3):257-305 (2006).

¹⁵ Dostupné na: <https://www.juraforum.de/lexikon/rechtssatz>, 14. 7. 2024.

¹⁶ Tamže.

¹⁷ BYDLINSKI, F. *Juristische Methodenlehre und Rechtsbegriff*. 2., ergänzte Auflage. Nachdruck 2011. Wien, New York : Springer – Verlag, 2011, s. 130.

¹⁸ Tamže, s. 180.

¹⁹ HECK, P. Gesetzesauslegung und Interessenjurisprudenz. In *Archiv für die Zivilistische Praxis*. 112 band, Tübingen : Verlag von J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1914, s. 46.

²⁰ HECK, P. *Das Problem der Rechtsgewinnung. Rede am Geburtstage des Königs, 1912*. Tübingen : Verlag von J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1912, s. 35.

na veta spočíva v rôznorodosti ich obsahu. Možno v nich nájsť štandardný výklad práva, jeho dotváranie a azda i tvorbu. Pravdepodobne tu pomôže miniodbočka do teórie spoločenských vied: „Porozumenie je považované za obsahové pochopenie stavu vecí, ktoré nespočíva iba v tom vziať niečo na vedomie, ale aj v intelektuálnom zmocnení sa súvislostí, v ktorých stav vecí spočíva.“²¹ Ak je teda jadrom porozumenia „intelektuálne zmocnenie sa súvislostí, čiže kontextu javu, tak kontextom sú tu súdne rozhodnutie ako dokument a rozhodnutie súdu zvlášť upozorniť na niečo z tohto dokumentu, čo možno nie až tak prekvapivo vedie ku tomu „zhustenému prehľadu súdneho rozhodnutia“ z informačnej brožúry k časti rakúskeho štátneho informačného systému. Tým skutočne podstatným v súdnom rozhodnutí, čo neraz prekračuje konkrétnu kauzu, je interpretácia práva, na ktorej sa zakladá a neraz i tvorba (dotváranie) práva súdom. Preto by interpretácia práva alebo jej nová či zmenená časť a, samozrejme, i prípadná súdna tvorba práva mali byť obsahom právnej vety. Veď ak ide o „štandardnú“ vec, kde súd neprekračuje doterajšiu ustálenú judikaturu, čiže vykladá právo tak, ako sa to v tomto type vecí obvykle robí, tak nie je dôvod zaradiť rozhodnutie do zbierky. Ak však súd rozhodol mimo obvyklého významu slov prameň práva a tvorcovia oficiálnej zbierky rozhodnutí, teda hlavne sudkyne a sudcovia ho nevnímajú ako zabudnutiahodný excess, tak je zverejnenie v zbierke skoro povinnosťou uloženou požiadavkou predvídateľnosti práva, čiže právnej istoty. Obsahovým kritériám rozlíšenia súdneho rozhodnutia vytvárajúceho nové právo od rozhodnutia právo porušujúceho je umiestnenie súdneho rozhodnutia ako prameňa práva v systéme prameňov práva. Najjednoduchším (i keď nie jediným) návodom je právna sila. Súdne rozhodnutie (okrem niektorých rozhodnutí ústavného súdu) môže meniť právo vytvorené iným súdnym rozhodnutím súdu rovnakého alebo nižšieho stupňa, ale nemôže meniť zákon (odporovať mu). V pozadí tu stojí postavenie Národnej rady Slovenskej republiky.

3. Nesamostatný prameň práva

Povedané slovami R. Zippelia: „Judiaktúra (Rechtsprechung) rozvíja právo tým, že upresňuje, dopĺňa alebo opravuje zákon...“²² Táto veta hovorí o súdnej tvorbe práva v stredoeurópskej právnej tradícii viac, ako sa na prvý pohľad zdá. Predovšetkým spája sudcovskú tvorbu práva vždy s určitým normatívnym právnym aktom, ktorý súd svojím rozhodnutím upresňuje, dopĺňa či opravuje. Implicitne tak uznáva centrálnu postavenie normatívneho právneho aktu medzi prameňmi práva a nepredpokladá samostatnú súdnu tvorbu práva bez aspoň formálnej deklarovanej väzby na určitý právny predpis. Odkaz na *common law*, teda na sudcovské právo ako v legendárnom prípade *Donague V. Stevenson*,²³ v strednej Európe nie je obvyklý. Rovnako by tu asi nestačilo ani odvolanie na potrebu dosiahnutia účelu zmluvy ako v práve EÚ.²⁴ Toto spojenie s určitým ustanove-

²¹ ONDREJKOVIČ, P. *Interpretácia a vedecké vysvetľovanie v spoločenskovednom výskume*. Rozš. a preprac. vyd. Bratislava : Veda, 2020, s. 80.

²² ZIPPELIUS, R. *Juristische Methodenlehre*. 11. Auflage. München : Verlag C. H. Beck, 2012, s. 63.

²³ (1932) A. C. 562 (1932) UKHL 100, 1932 S. C. (H.L.) 31, 1932 S. L. T. 317 [1932] W. N. 139.

²⁴ Von Gend en Loos v Nederlandse Administratie der Belastingen (1963), Case 26/62.

ním majúcom vonkajšiu formu iného prameňa práva vo formálnom zmysle významne spoluurčuje nielen postavenie, ale i povahu súdneho rozhodnutia ako prameňa práva v našej stredoeurópskej právnej kultúre. Asi najlepším, čo v tomto smere zatiaľ ponúka právna teória, je koncepcia nesamostatného prameňa práva: „Samostatným prameňom práva nazveme každé pravidlo alebo zásadu, ktoré môžu predstavovať samostatný základ sudcovského rozhodovania alebo iného aktu aplikácie práva, čím takéto pravidlo alebo zásada môže byť samostatným prameňom našich práv alebo povinností. Ak teda tvrdím, že niekto má oprávnenie alebo záväzok, tak moje tvrdenie je odôvodnenie vtedy, keď sa opiera o nejaké pravidlo alebo zásadu, ktoré patria medzi samostatné pramene práva. Všetky ostatné pravidlá a zásady zaradíme medzi nesamostatné pramene práva.“²⁵ Konštitutívne súdne rozhodnutie, samozrejme, zakladá práva a povinnosti inter partes, ale pri pohľade na súdne rozhodnutie ako prameň práva ide o jeho záväznosť mimo rozhodovanej veci, teda o jeho schopnosť zakladať práva a povinnosti v ďalších spoločenských vzťahoch a vo veciach rovnakého druhu a neurčitého počtu, čiže o tzv. všeobecnú záväznosť. Z právnych poriadkov mimo nášho právneho systému pochádza viacero známych súdnych rozhodnutí, ktoré samostatne založili práva a povinnosti účastníkov spoločenských vzťahov mimo rozhodovanej veci. Napr. vo veci Donogue v. Stevenson jazyková forma konštatácie určitého pravidla *common law* nemohla zakryť jeho naprostú novosť a popretie dovtedajšieho pravidla.

Je všeobecne známe, že toto rozhodnutie zásadne zmenilo *common law* v otázke zodpovednosti výrobcu za vady produktu, hoci je formulované skôr ako konštatácia od vekov existujúceho práva. V tieni tejto zmeny však ostala formulácia Lorda Buckmastery z rozhodnutia osvetľujúca mnohé o súdnom rozhodnutí, ak prameni práva: „... *common law* treba hľadať v právnych knihách od autoritatívnych spisovateľov a v rozsudkoch sudcov poverených jeho spracovaním.“^{22a} Súdne rozhodnutie sa tu pokladá za vonkajšiu formu, v ktorej je obsiahnuté objektívne právo, ale vzhľadom na povahu súdneho rozhodnutia ako rozsiahlejšieho textu v ňom právo treba hľadať. Citovaná veta je pre právnikov z krajín *common law* asi banalitou, ale v našej časti sveta prezrádza veľa o samozrejmych a preto zriedka vyslovovaných základoch tohto právneho systému. V práve EÚ sú súdne rozhodnutia prameňom práva, veď napr. aplikačnú prednosť práva EÚ založilo „len“ súdne rozhodnutie vo veci 26/62 Von Gend en Loos v. Nederlandse Administratie der Belastingen.^{23a}

Situácia v právnych poriadkoch štátov strednej Európy je odlišná. Pri čítaní súdnych rozhodnutí zistíme, že vychádzajú z konkrétnych ustanovení právneho poriadku zvlášť zákona alebo medzinárodnej zmluvy, a právna stránka (argumentácia) je spravidla formulovaná ako určitá interpretácia týchto ustanovení výnimočne doplnená o využitie právnych princípov. To platí aj vtedy, keď súdne rozhodnutie vytvára nové právo. Napr. v uznesení Najvyššieho súdu SR sp. zn. 1V Cdo/3/2023 došlo k zásadnej zmene podmie-

²⁵ MORAWSKI, L. *Główne problemy współczesnej filozofii prawa. Prawo w toku przemian*. Warszawa : Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, 2003, s. 243.

^{22a} (1932) A. C. 562 (1932) UKHL 100, 1932 S. C. (H.L.) 31, 1932 S. L. T. 317 [1932] W. N. 139.

^{23a} Von Gend en Loos v. Nederlandse Administratie der Belastingen (1963), Case 26/62.

nok vydržania tým, že sa už na rozdiel od predchádzajúcej judikatúry pre uznanie dobromyseľnosti držby nepožadovala existencia právneho titulu vstupu do držby, ale postačovala jej subjektívne chápaná dobromyseľnosť, kde bol právny titul len jedným z dôkazov dobromyseľnosti. Toto v danej otázke prelomové a asi i právotvorné rozhodnutie, samozrejme, nadväzuje na § 130 OSP ods. 1 hovoriaci o dobromyseľnosti držiteľa „so zreteľom na všetky okolnosti prípadu“, i keď túto formuláciu, ktorú koniec koncov vykladá, priamo neanalyzuje.

Ako možno usúdiť v systéme *common law*, je toto ustanovenie „ukryté“ aj v inom súdnom rozhodnutí ako formálnom prameni *common law*. V našom právnom poriadku sa očakáva, že i obsahovo právotvorné súdne rozhodnutie nadviaže na normatívny text normatívneho právneho aktu, prípadne právotvornej zmluvy, a bude formulované ako jeho interpretácia. To však znamená, že v stredoeurópskej právnej kultúre je súdne rozhodnutie nesamostatným prameňom práva. Ak by súd odôvodnil svoje rozhodnutie len odkazom na iné vnútroštátne súdne rozhodnutia, tak by išlo nielen o vybočenie zo štandardov súdnej práce, ale aj o nedostatok právneho základu jeho rozhodnutia, teda o svojvôľu, ak by tento základ ani neexistoval alebo o vážnu vadu odôvodnenia, ak by existoval, ale „len“ nebol uvedený. V oboch prípadoch by takéto rozhodnutie asi neobstálo v prieskumných (opravných) konaniach. Povinnosť rešpektovať ustálenú judikatúru formulovaná e. g. ako obligatórne rešpektovanie rozhodnutí súdnych autorít neznamená, že súd môže svoje rozhodnutie po právnej stránke založiť len na týchto rozhodnutiach, či na ustálenej judikatúre. Dokonca i keby súd v prípade pravej medzery v práve postupoval podľa čl. 4 ods. 2 Civilného sporového poriadku, tak by síce musel rešpektovať „ustálenú“ rozhodovaciu prax najvyšších súdnych autorít, ale mal by vec prejednať a rozhodnúť podľa normy, ktorú by sám ako zákonodarca zvolil, čiže by mal vytvoriť nové právo zohľadňujúc pritom okrem iných zdrojov i určité súdne rozhodnutia.

Pri vzťahu rozhodnutia vnútroštátneho súdu ku priamo aplikovateľnému medzinárodnému právu treba rešpektovať formálne pramene práva aplikovanej časti medzinárodného práva, čiže ak je napr. v práve EÚ súdne rozhodnutie samostatným prameňom práva, tak pri aplikácii práva EÚ s ním má vnútroštátny súd pracovať ako so samostatným prameňom práva.

4. Práva účastníka konania

Súdne rozhodnutie vzniká v súdnom konaní. Táto samozrejmosť je významná pre jeho úlohu prameňa práva vo formálnom zmysle. V súdnom konaní sa rozhoduje o právach a povinnostiach jeho účastníkov, čo s určitými zvláštnosťami platí aj pre trestné konanie. Jeho účastníkom je aj prokurátor, o ktorého právach a povinnostiach sa nekoná. Súčasťou práva účastníka konania na spravodlivé súdne konanie podľa čl. 46 a nasl. Ústavy SR aj obdobných článkov iných ústav, či podľa medzinárodnoprávných katalógov ľudských práv, je aj to, aby jeho vec bola rozhodnutá podľa platného práva a na základe jej jedinečného skutkového stavu bez zohľadnenia prípadných precedenčných a právotvorných dôsledkov daného prípadu. Tu niekde sa nachádza jeden z vnútorných

rozporov súdneho rozhodnutia ako prameňa práva, čiže jeho právotvornosti. „Sudca nie len používa zákon *in concreto*, ale svojím rozsudkom sám prispieva k vývoju práva („sudcovské právo“).“²⁶ Ak súdne rozhodnutie vytvára skutočne nové právo, tak to znamená, že v danej veci bolo rozhodnuté aspoň čiastočne podľa práva, ktoré neexistovalo pred rozhodnutím, a teda nemohlo byť známe účastníkom konania vopred. Jeho praktický význam je však menší vďaka obvyklej kontinuite vývoja judikatúry a zakrytiu právotvornosti rozhodnutia formuláciami „konštatujúcimi“ existenciu práva a „interpretujúcimi“ ho i tam, kde sa tvorí právo nové. Ak si je rozhodujúci sudca vedomý, že tvorí (mení) právo, tak sa ťažko ubráni zohľadneniu tejto skutočnosti pri rozhodovaní, čo už zasahuje do práva účastníkov konania na spravodlivý proces.

Možno i snaha vyhnúť sa uvedenej temnej stránke súdnej tvorby práva alebo ju aspoň zmierniť a zakryť viedla ku jej rozdeleniu na dve, ba možno i tri etapy. Prvou je vždy samotné rozhodnutie konkrétnej veci, kde sa prekročí hranica dovtedy platného práva, alebo sa toto právo priamo zmení. Nové pravidlo tu ešte nemusí byť výslovne sformulované, neraz stojí „v pozadí“, či za textom rozhodnutia, ale patrí do jeho *ratio decidendi*. Ďalšou etapou je „vzdvihnutie“ rozhodnutia, ktoré môže mať rôzne podoby v rôznych právnych systémoch: zaradenie medzi tzv. *reported cases* v *common law* systémoch, či do niektorej zbierky súdnych rozhodnutí v stredoeurópskych krajinách. Niekde tu sa oddeľuje zrnko od pliev, čiže nové sudcovské právo od prípadného excusu až porušenia práva. Tu už obvykle dochádza k sformulovaniu pravidla alebo k jeho „vyňatiu“ z textu rozhodnutia. Ak toto štádium nie je dielom súdu (ako v prípade „*reported cases*“), tak k vytvoreniu nového práva je aspoň javovo potrebné ešte ďalšie rozhodnutie súdu v inej veci, ktoré uzná pravidlo z predchádzajúceho rozhodnutia za právo. V skutočnosti sa však na vzniku pravidla podieľa tvorca zbierky *reported cases*.

Z chválhodnej snahy sudcov odstrániť retroaktivitu svojich právotvorných rozhodnutí vznikol „*prospective overruling*“, čiže súd v rozhodnutí zmení právo, ale s účinkom do budúcnosti pre ďalšie prípady.

5. Čo určuje interpretáciu súdneho rozhodnutia ako prameňa práva?

Rozlíšenie samostatných a nesamostatných prameňov práva vo formálnom zmysle nie je len teoretickou konštrukciou, ale vyrastá z praxe právnej kultúry a premieta sa do interpretácie a realizácie práva. Pre postavenie súdneho rozhodnutia ako prameňa práva vo formálnom zmysle v rámci stredoeurópskej právnej kultúry sú – podľa našej mienky – určujúce tri momenty. Prvým je jeho charakter nesamostatného prameňa práva, druhým rovnako významným úloha právnych viet a tretím samotný fakt vzniku v súdnom konaní o individuálnej veci (s výnimkou niektorých typov konaní pred ústavným súdom).

Vo vzťahu k súdnemu rozhodnutiu v úlohe prameňa práva vo formálnom zmysle je azda vhodnejšie použiť širší výraz práca ako obvyklá interpretácia, lebo tu – na rozdiel od výkladu normatívneho právneho aktu – predstavuje porozumenie normatívnemu textu súčasť širšieho procesu. Pri normatívnom právnom akte je obvykle jasné, že ide o nor-

²⁶ GADAMER, G. H. *Pravda a metoda II. Nárys filozofické hermeneutiky*. Praha : Triáda, 2010, s. 50.

matívny právny akt a čo je jeho textom. Odhliadnuc od diskusie o (ne)normatívnom charaktere preambul a „zákonoch“ o štátnom rozpočte či o niečích zásluhách, tu má interpret pred sebou jasne ohraničený normatívny text, ktorému má porozumieť. Dôvodové správy, záznamy z parlamentnej diskusie atď. u nás nie sú súčasťou zákona, ale interpretačnými pomôckami.

Predmet výkladu súdneho rozhodnutia ako prameňa práva sa od normatívneho právneho aktu zásadne líši, i keď v oboch prípadoch je ním text. Nie každé súdne rozhodnutie je právotvorné v zmysle tvorby (zmeny) objektívneho práva. Prvým krokom a úlohou na ceste k interpretácii je teda zistenie, či vôbec ide o právotvorné rozhodnutie. Významnou pomôckou je, či bolo dané rozhodnutie zaradené do niektorej z oficiálnych zbierok súdnych rozhodnutí zostavovaných najvyššími súdmi. Nemalo by sa stať, že mimo oficiálnej zbierky súdnych rozhodnutí ostane obsahovo právotvorné rozhodnutie, a je otázne, či vôbec možno súdnemu rozhodnutiu nezaradenému do oficiálnej zbierky priznať bez ohľadu na jeho obsah kvalitu prameňa práva.

Na druhej strane, ani väčšina súdnych rozhodnutí publikovaných v niektorej z oficiálnych zbierok nie je svojím obsahom právotvorná. Aj medzi nimi treba analýzou obsahu zistiť, či dopĺňajú alebo menia objektívne právo. Ostáva teda nezanedbateľná miera neurčitosti práva druhého rádu, teda neurčitosti či skôr neistoty v tom, ktoré súdne rozhodnutie je právotvorné. K jej zníženiu prispieva, ak sa právotvorný charakter prizná len rozhodnutiam zaradeným do niektorej z oficiálnych zbierok, tak ako je to v Anglicku a vo Walese, kde platí: „Law report je záznamom právnej stránky súdneho rozhodnutia, ktoré stanovuje precedent.“²⁷ Ide o formálne kritérium, ktorého uplatnenie vedie k jasným výsledkom, ale ani tieto nie sú ešte odpoveďou na otázku (ne)právotvornosti súdneho rozhodnutia. Vyžadujú doplnenie nadväzujúcou obsahovou analýzou rozhodnutí zaradených do oficiálnych zbierok, lebo aj väčšina z nich pravdepodobne nie je právotvorná, ale ostáva v rámci možno novátorského, ale výkladu práva. Vzhľadom na neostrosť hraníc medzi interpretáciou, dotváraním a tvorbou práva a na rôznosť racionálnych spôsobov ich rozlišovania môžu i korektné obsahové analýzy viesť k nerovnakým výsledkom. Aj tu je rozdiel oproti Anglicku a Walesu, kde zaradenie do polooficiálnej zbierky (ICLR) znamená, že ide o precedent, čiže o tomto zásadnom kroku na ceste konkrétneho súdneho rozhodnutia do stavu prameňa práva nerozhoduje súd (sudca).

Súdne rozhodnutia zaradené do oficiálnych zbierok obsahujú tzv. právne vety, ktorých rozborom sme sa už zaoberali. Ak súdne rozhodnutie patrí medzi právotvorné, tak doplnenie či zmena práva by mali byť vyjadrené v jeho právnej vete, lebo patria k tomu obsahovo najdôležitejšiemu z úvahy súdu, *ratio decidendi*. Na tomto mieste možno pripomenúť, že len výnimočne bude „nové právo“ vyjadrené vo výroku súdu (e. g. rozhodnutie Ústavného súdu SR o výklade ústavy). Výhodou právnej vety je jej jasné vyčlenenie z oveľa rozsiahlejšieho textu odôvodnenia rozhodnutia, čo umožňuje sústrediť sa pri

²⁷ What is a law report. Dostupné na: <https://www.iclr.co.uk/blog/archive/what-is-a-law-report/13.8.2024>. Pritom *law report* nevytvára ani nezostavuje súd, ale rôzne „law reports“ súkromné a polooficiálne inštitúcie, ale zaradenie do niektorého autoritatívneho z nich je pokladané za podmienku toho, aby sa súdne rozhodnutie stalo precedantom.

riešení otázky, či ide o právotorné rozhodnutie aj pri následnej interpretácii prípadného „nového práva“ na text svojím rozsahom pripomínajúcim § z normatívneho právneho aktu. Kroky zisťovania (ne)právotornosti súdneho rozhodnutia a interpretácie nového práva budú spravidla odlišiteľné len myšlienково a budú skoro splývať. Pôjde tu o zvláštny prípad hermeneutickej špirály. Ani v právotornom súdnom rozhodnutí však všetok text právnej vety nemusí byť právotorný. Budú sa tu preplietat' výklad, dotváranie a tvorba práva. Pri jeho výklade bude samotné súdne rozhodnutie, jeho výrok i odôvodnenie plniť úlohu neopomenuteľného kontextu, i keď sa právne vety neraz „oslobodzujú“ práve od kontextu svojho vzniku a žijú vlastným interpretačným životom, ktorý prekvapuje aj ich formulátorov. Pri súdnej tvorbe práva dvojnásobne platí Bydlinského postreh, že v právnom myslení ide najprv o vypracovanie pravidla spôsobilého subsumpcie²⁸, i keď tu na rozdiel od práva normatívnych právnych aktov sú príčiny tejto nutnosti iné ako neurčitost' pojmov a vzťahy noriem. Neraz oprávnená kritika kvality právnych viet by nemala zakryť ich nezastupiteľnú úlohu v procese súdnej tvorby práva.

Načrtnutý charakter predmetu interpretácie súdneho rozhodnutia ovplyvňuje, ktoré výkladové ciele a metódy sú adekvátne tomuto prameňu práva. Napríklad hľadanie úmyslu či zámeru normotvorcu (*ratio legis*) je tu problematické, lebo s výnimkou niektorých rozhodnutí ústavného súdu by tvorca práva (súd) nemal pri rozhodovaní konkrétneho prípadu zohľadňovať svoje postavenie tvorca práva. Potom tu však neplatí ani Káčero: „... zákon pochopíme lepšie, ak budeme predpokladať, že jeho autor nám chce povedať niečo zmysluplné a že aspoň sčasti vie, ako to má urobiť.“²⁹ Veď súdne rozhodnutie, a to ani právotorné, nie je zákonom. Ak predpokladáme, že súd koná v súlade s právom, tak predpokladáme, že do svojho rozhodnutia vedome nevkladá právotorné posolstvo. Aspoň v niektorých prípadoch pôjde o zjavne kontrafaktický predpoklad. Pri súdnej tvorbe práva aj v našej právnej kultúre často platí Diceyho: „Ale odkaz na precedent je pri súdoch (*law courts*) len užitočnou fikciou, ktorou súdne rozhodnutia zakrývajú svoju premenu na súdnu legislatívu ...“³⁰

V našej časti sveta by sme na rozdiel od Británie 19. storočia nepísali o precedente, ale o judikáte, a slovo legislatíva by sme v tomto kontexte asi nahradili frázou súdna tvorba práva. Aj nesporne právotorný judikát odkazuje v zásade na nejaký právny predpis, spravidla zákon, a je formulovaný ako interpretácia existujúceho práva. Priznanie právotornosti by bolo ústavne pochybné a účastníkovi konania by otváralo cestu až na ústavný súd. Preto ani prípadné formulácie odôvodnenia súdneho rozhodnutia prezrádzajúce, čo chcel zásahom do platného práva dosiahnuť, nemožno použiť ako základ subjektívneho historického výkladu. Porušenie práva tvorcom práva nemá byť východiskom interpretácie ním vytvoreného práva.

²⁸ BYDLINSKI, F. *Juristische Methodenlehre und Rechtsbegriff*. Zweite, ergänzte Auflage. Nachdruck 2011. Wien – New York : Springer, 2011, s. 187 – 188.

²⁹ KÁČER, M. *Na okraji krajnej núdze. O prepisovaní zákonov počas ich aplikácie*. Praha : Leges, 2015, s. 61.

³⁰ DICEY, A. V. *Introduction to the Study of the Law of the Constitution*. Indianapolis : Liberty Classics 1982, s. CXXXII.

Objektívny historický výklad, čiže chápanie právotvorného súdneho rozhodnutia verejnosťou v dobe jeho prijatia, je prípustný, ale otáznou je jeho prospešnosť, hlavne ak sa plynutím času toto chápanie zmenilo. Ak súdne rozhodnutie nie je médiom odovzdávajúcim autoritatívne právotvorné posolstvo, ale v ňom obsiahnuté „nové právo“ predstavuje vedľajší a neuvedomelý produkt rozhodnutia individuálnej veci, tak má menší význam hľadanie chápania jeho právotvorného obsahu v dobe rozhodovania.

Výkladovým cieľom by tu asi mal byť niektorý z recentných výkladov – chápaní. Náročnou otázkou je, koho chápanie by malo byť relevantné. Na prvý pohľad sa zdá, že rozhodujúce bude vždy chápanie (porozumenie) súdu používajúceho judikát ako nesa-mostatný prameň práva. Po tomto prvom pohľade však nasleduje niekoľko ale: prvým a pri výklade práva opomínaným „ale“ je, že právo, a to aj právo vytvorené súdmi, interpretuje viacero iných subjektov. Ide predovšetkým o účastníkov právnych vzťahov, ktorí sú adresátmi väčšiny práva a regulácia ich konania predstavuje bezprostredný účel právnej regulácie. Nemalo by sa zabúdať na Lewellynovo: „Významom práva v živote a v praxi právnikov nie je jeho význam pre súdy, ale pre laikov.“³¹ Ich chápanie, čiže aj výklad súdom vytvoreného práva možno obvykle zaradiť do široko vymedzeného recentného objektívneho výkladu. Sem spadajú výklady právnych laikov a občas i profesionálna práca dobrého advokáta. Druhým však je výklad nesúvisiaci s konkrétnym prípadom realizácie práva, ktorého účelom je „len“ poznanie. Ide predovšetkým o súčasť vedeckého poznávania práva, ale aj o spracovanie komentára k časti právneho poriadku. Aj vtedy, keď je vykladačom práva sudca, tak sa môže pokúsiť prekonať vlastný právny názor a zámerne prijať napr. jasný zámer zákonodarcu, čiže subjektívny historický výklad, ako to od neho požaduje § 4 legendárneho, ale v Rakúsku dodnes platného Všeobecného občianskeho zákonníka (ABGB). Právne poriadky niekedy sudcovi dokonca prikazujú takýto akt profesionálneho sebazapretia.

Pre interpretáciu práva obsiahnutého vo vonkajšej forme súdneho rozhodnutia je významná spomínaná nesamostatnosť tohto prameňa práva. Normatívny text obsiahnutý v súdnom rozhodnutí alebo z neho vyvodený (teda v oboch prípadoch tzv. právna veta alebo jej časť) nadväzuje na text iného prameňa práva (obvykle normatívneho právneho aktu alebo normatívnej zmluvy), čo je potrebné zohľadniť pri jeho výklade. Právna stránka súdneho rozhodnutia býva formulovaná ako výklad a subsumpčný sylogizmus tohto iného prameňa práva, a to i vtedy, keď na ustanovenie iného prameňa práva výslovne neodkazuje. Pri interpretácii súdneho rozhodnutia ako prameňa práva je náležité postupovať opačným smerom a vykladať ho konformne s prameňom práva, na ktorý nadväzuje. Nie je tým riešená otázka právnej sily rôznych prameňov práva, ktorú môžu jednotlivé právne poriadky zodpovedať nerovnako. Prameňom práva, na ktorý súdne rozhodnutie môže aspoň teoreticky nadviazať, môže byť i právny obyčaj. Prameň práva, na ktorý súdne rozhodnutie nadväzuje, by v zásade existoval aj bez súdneho rozhodnutia, ale v našej právnej kultúre potrebuje súdne rozhodnutie aspoň formálny základ iného prameňa práva, a to bez ohľadu na svoju (ne)právotvornosť. Preto treba aj pri interpretá-

³¹ LEWELLYN, K. N. *Bramble Bush. On Our Law and its Study*. New York – London – Rome : Oceana Publications INC., 1960, s. 10.

cii súdneho rozhodnutia rešpektovať iný prameň práva, z ktorého vychádza, a bez spojenia s ktorým by nebolo prameňom práva, ale sudcovskou svojvoľou. Vzniká tu príklad cirkularity v práve a hermeneutickej špirály, keď právna stránka súdneho rozhodnutia vzniká najprv ako interpretácia nejakého iného prameňa práva a ak ide o právotvorné súdne rozhodnutie, tak ho treba následne vyložiť v súlade a v zmysle tohto iného prameňa práva obdobne, ako keď sa normatívny právny akt s nižšou právnou silou vykladá podľa normatívneho právneho aktu s vyššou právnou silou. Pri súdnom rozhodnutí ako prameni práva však táto výkladová zásada nevyplýva zo stupňov právnej sily, ale z „existenčnej“ závislosti súdneho rozhodnutia (nesamostatného prameňa práva). Kruhovosť načrtnutého postupu predsa vzbudzuje pochybnosti, lebo tu ide o následnosť spojenia odvodzovania s interpretáciou a potom samotnej interpretácie. Podľa Gadamera „Pojem hermeneutického kruhu totiž vyjadruje, že v oblasti porozumenia sa vôbec neusiluje o odvodzovanie jedného z druhého, takže logická chyba kruhovosti v dokazovaní tu nie je chybou v postupe, ale primeraným opisom štruktúry porozumenia.“³² Pri interpretácii súdneho rozhodnutia ako prameňa práva ho však chápeme aj podľa toho, z čoho bolo právne vyvedené, čiže podľa cesty jeho vytvorenia. Porozumenie ako výsledok interpretácie a odvodzovanie ako cesta vytvorenia a porozumenie predchádzajúcemu sú tu asi oddeliteľné len myšlienkovou operáciou, ale veď interpretácia je sama sériou myšlienkových operácií. Na jej konci by malo stáť porozumenie vykladanému normatívnemu textu. Právne myslenie zahŕňajúce i právnu prax vytvorilo počas stáročí kánón metód výkladu práva, ktorý je však skôr súborom štandardných prístupov k výkladu normatívnych právnych aktov. V stredoeurópskej právnej kultúre prevláda jeho podoba nadväzujúca na myšlienky F. C. von Savignyho, ktorý charakterizoval výklad ako „... rekonštrukciu myšlienok obsiahnutých v zákone“³³, čiže bez bližšieho vysvetlenia obmedzil výklad práva na interpretáciu časti jedného z jeho prameňov zákona. Aj v tom, žiaľ, ostala stredoeurópska tradícia v jeho stopách a so samozrejmosťou sa v rámci úvah o interpretácii práva venuje len výkladu zákonov. Na druhej strane už Savigny správne poznamenal, že „základom všetkého výkladu je vykladaný text...“³⁴, čiže venoval sa spôsobom jeho interpretácie, čo umožňuje využiť od neho sa odvíjajúcu tradíciu aj pri výklade iných prameňov práva vo formálnom zmysle, ktoré majú textovú podobu, samozrejme, len ako inšpiráciu pri zohľadnení ich zásadných odlišností od zákonov.

6. Zvláštnosti použitia obvyklých výkladových postupov

Aj keby nemal J. Wintř úplnú pravdu bezvýnimčnosťou svojho tvrdenia, že „všetky používané argumenty interpretácie práva možno podradiť jazykovému, systematickému, historickému alebo teleologickému výkladu“³⁵, tak uvedená štvorica „výkladov“ pred-

³² GADAMER, H. G. *Pravda a Metoda II. (Nárys filosofické hermeneutiky)*. Praha : Triáda, 2011, s. 276.

³³ SAVIGNY, F. C. von. *System des heutigen Römischen Rechts. Erster Band*. Berlin : Bei Veit und Comp., 1840, s. 213.

³⁴ SAVIGNY, F. C. von. *System des heutigen Römischen Rechts. Erster Band*. Berlin : Bei Veit und Comp., 1840, s. 241.

³⁵ WINTŘ, J. *Metody a zásady interpretace práva*. Praha : Auditorium, 2013, s. 182.

stavuje už svojou zakorenenosťou v našom právnom myslení vhodný rámec úvah o zvláštnostiach výkladových postupov súdneho rozhodnutia ako prameňa práva v porovnaní s interpretáciou normatívneho právneho aktu.

Na začiatku štvorice obvyklých metód interpretácie stojí jazykový výklad. Mimo neho skutočne nevedie cesta interpretácie práva, lebo táto je zároveň interpretáciou textu. Korektnosť výkladu nabáda začať textom, aby sa jeho zmysel nekrivil podľa výkladových cieľov, hodnôt a záujmov vykladača. Ako už bolo naznačené v prípade súdneho rozhodnutia ako prameňa práva treba najprv určiť čo z textu rozhodnutia je nositeľom nového práva.

V stredoeurópskej právnej tradícii prevažuje pri práci so súdnym rozhodnutím ako s prameňom práva subsumpcia skutkového stavu pod normou obsiahnutú v právnej vete nad analógiou skutkových stavov plniacich funkciu hypotézy právnej normy ako v systéme common law. Významnou pomôckou sú tu právne vety, ale ani tie nie sú vcelku „normatívnym textom“ a treba vyčleniť ich časť obsahujúcu nové právo. Nemalo by sa však stať, že „nové právo“ sa hľadá mimo právnej vety. V pozadí tejto požiadavky stojí prístupnosť práva jeho adresátom. Ani od profesionálneho právnikovi nemožno spravodlivo požadovať, aby mimo právnych vied zhľadával a sám formuloval nové právne normy.

Po vyčlenení „normatívneho textu“, ba už pri jeho hľadaní, treba podľa mojej mienky zohľadňovať gramatiku jazyka³⁶ z dôb vzniku interpretovaného textu. Obsah použitých výrazov a slovných spojení však už treba podľa výkladového cieľa (historický alebo recentný) zvážiť podľa toho, či sa im pripíše význam z dôb vzniku rozhodnutia alebo jeho súčasnej interpretácie. Odchýlenie od významu z obdobia prijatia vykladaného rozhodnutia by však malo byť vedomé a zdôvodnené, čiže existuje preferencia v prospech významu z obdobia prijatia interpretovaného rozhodnutia. Prednosť má aj v prípade súdneho rozhodnutia savignyovská rekonštrukcia myšlienky obsiahnutej tu nie v zákone, ale i tak v normatívnom texte. Ako je to však s rekonštrukciou myšlienky/právnej normy v súdnom rozhodnutí, kde sudca aspoň v našej právnej kultúre nesmie pri svojom rozhodovaní (s výnimkou niektorých typov rozhodnutí ústavného a najvyššieho správneho súdu), zohľadniť ich právotvorné dôsledky. Tu ostáva z dvojice historických interpretácií len tá objektívna, čiže ako sa text chápal v spoločenstve podriadených právu alebo adresátmi danej normy, alebo v spoločenstve právnikov obdobia prijatia rozhodnutia. Pri gramatike jazyka to asi nepredstavuje problém, veď niet subjektívnej a objektívnej gramatiky a možno predpokladať, že sudcovia formulovali svoje rozhodnutia podľa v danom období platnej gramatiky spisovného jazyka. Až pri význame slov a ich spojení je zmysluplná otázka, či ich nevykladať podľa chápania obdobia výkladu.

Zaujímavú tému predstavuje historický výklad súdneho rozhodnutia ako prameňa práva, ktorý treba dôsledne odlišiť od subjektívneho i objektívneho historického výkladového cieľa. Pri historickom výklade skúmame vznik daného pravidla a cestu, ktorá k nemu viedla. Tu treba pripomenúť nesamostatnosť súdneho rozhodnutia ako prameňa

³⁶ „Gramatický jazykový výklad môžeme rozdeliť na dva druhy: na výklad morfologický a syntaktický. Dôležité je, či sledujeme gramatický tvar slov, alebo podobu vetnej skladby.“ FÁBRY, B., KASINEC, R., TURČAN, M. *Teória práva*. Bratislava : Wolters Kluwer, 2017, s. 276.

práva, čo znamená, že sa relevantnou stáva cesta od ustanovenia iného prameňa práva k pravidlu obsiahnutému v súdnom rozhodnutí. Táto cesta zahŕňa aj etapu pred súdnym konaním a, samozrejme, hlavne súdne konanie. Tu sa však stretávajú prinajmenej dve ťažkosti. Prvú predstavuje informačný deficit. Interpret nemá a spravidla ani nemá mať k dispozícii súdny spis podrobne zachytávajúci priebeh konania a musí sa spoľahnúť na odôvodnenie súdneho rozhodnutia. V britskej tradícii tzv. reported case spravidla obsahuje aj profesionálom (nie sudcom) zachytený obsah toho, čo odznelo v argumentácii pred súdom. Druhou je fikcia nezohľadnenie tvorby práva pri rozhodovaní danej veci. Zdroje mimo odôvodnenia súdneho rozhodnutia a (spravidla neprístupného) súdneho spisu majú menší význam vzhľadom na sudcovskú nezávislosť, ktorá zahŕňa aj požiadavku, aby sudca rozhodoval len na základe súdneho spisu bez ohľadu na prípadné ďalšie názory a informácie. Odôvodnenie súdneho rozhodnutia teda má privilegované postavenie medzi informáciami pre historický výklad a zastupuje dôvodovú správu i záznam z parlamentnej rozpravy z historickej interpretácie zákona.

Tak ako slúžia dôvodová správa a prípravné práce (hlavne záznam z rozpravy v parlamente) pochopenia normatívneho textu zákona, tak slúži odôvodnenie súdneho rozhodnutia právnej vety, ktorá môže obsahovať právnu normu.

Systematický výklad súdneho rozhodnutia ako prameňa práva sa zásadne líši od systematickej interpretácie normatívneho právneho aktu. Pre jeho intelektuálne uchopenie má význam rozlíšenie vonkajšieho a vnútorného systému. Tým vonkajším je známe členenie právneho poriadku na odvetvia, inštitúty, jednotlivé právne predpisy a ich vnútorné usporiadanie (hlava, oddiel, §, odsek atď.). Tento vonkajší/formálny systém však koniec koncov a vždy pokrivene odráža to, o čom prof. C. W. Canaris napísal: „Systém sa teda dá definovať ako axiologický alebo teleologický poriadok všeobecných právnych princípov.“³⁷ Ide teda o hodnotovú jednotu a usporiadanie právneho poriadku, ktoré sú vždy neúplné a relatívne. Medzi hodnotami, ktorým právny poriadok slúži, je nevyhnutné napätie, ba i rozpor, no právo nie je axiomatický, ale axiologický systém. Uvedené sťažuje, ale neobmedzuje systematický výklad súdneho rozhodnutia ako prameňa práva. Súdne rozhodnutie v úlohe nesamostatného prameňa práva existuje ako súčasť určitého právneho poriadku. Jeho právna sila sa odvíja od dvoch faktorov. Prvým je umiestnenie súdu, ktorý ho vytvoril v hierarchickej súdnej sústave, a druhým prameň práva, na ktorý nadväzuje. Podľa mienky autora týchto riadkov obvykle preváži postavenie súdu, ale rozhodnutie vykladajúce podzákonný právny predpis by asi nemalo prevážiť nad rozsudkom opierajúcim sa o ústavu. Praktický ohľad tiež hovorí v prospech umiestnenia súdu v hierarchii súdnej pyramídy; ktoré súd neovplyvní, ale neraz môže svoje rozhodnutie odôvodniť pomocou právnych predpisov rôznej právnej sily, a tu už má na výber. Postavenie súdu v sústave justície je teda určujúce a prameň práva, ktoré sa vykladá niečím, čo by sa malo v niektorej miere zohľadniť už pri rozhodovaní súdu.

Spomínaná nesamostatnosť súdneho rozhodnutia v úlohe prameňa práva umožňuje jeho vykladačovi využiť aj vnútorné usporiadanie právneho predpisu, s ktorým je spoje-

³⁷ CANARIS, C. W. *Systemdenken und Systembegriff in der Jurisprudenz entwickelt am Beispiel des deutschen Privatrechts*. 2. überarbeitete Auflage. Berlin : Duncker&Humblot, 1983, s. 47.

né. Skutočne problematické je využitie „umiestnenia“ súdneho rozhodnutia medzi inými súdnymi rozhodnutiami pri jeho interpretácii.

Vonkajší systém je tu daný vzťahmi medzi súdmi a ich vnútornou organizáciou (plénum, senát, veľký senát atď.). Dopĺňa ho povaha konaní, napr. rozdiel medzi zjednocujúcim stanoviskom a „bežným“ rozhodnutím Najvyššieho súdu Slovenskej republiky. Komplexné spracovanie problematiky vzťahov rozhodnutí rôznych súdov prijatých v rôznych typoch konaní v úlohe prameňov práva by si asi vyžadovalo samostatný článok. Postavenie súdneho rozhodnutia vo vonkajšom systéme voľne prechádza do vzťahov v kontexte súdnych rozhodnutí. Pre systematické uchopenie súdneho rozhodnutia ako prameňa práva je však koniec koncov určujúce jeho zaradenie do vnútorného, hodnotového či obsahového systému judikatúry, sudcovského práva a právneho poriadku vôbec. Jeho využitie pri interpretácii vyžaduje porozumenie a vždy hrozí sklznutím do svojvôle vyrastajúcej z individuálnych hodnotových preferencií a záujmov interpreta.

Systematický prístup má svoje miesto aj pri analýze samotného súdneho rozhodnutia, kde má interpretačný význam, v ktorej jeho časti (výrok, odôvodnenie, doplnená právna veta) sa ktorá formulácia nachádza. I keď neexistuje ustálené formálne vnútorné členenie súdnych rozhodnutí (body, §, čl. rubriky), tak možno obvykle jasne rozlíšiť výrok od odôvodnenia a v jeho rámci stanoviská účastníkov súdu a odkazy na právnu úpravu a relevantnú judikatúru. Už skoršie bolo argumentované v prospech názoru, že právnu normu treba hľadať predovšetkým v rámci tzv. právnej vety a je problematické, či normatívnosť inej časti textu rozhodnutia robí z jeho obsahu právo. Ak sa prijme uvedený názor, tak odôvodnenie rozhodnutia je pri výklade súdneho rozhodnutia ako prameňa práva využiteľné podobne ako dôvodová správa pri interpretácii zákona.

Zdá sa, že pri výklade súdneho rozhodnutia je vhodnejšie hovoriť o kontextuálnom ako o systematickom výklade.

Posledným zo štvorice tradičných učebnicových výkladov je výklad teleologický či účeloslovný. Na začiatok prospeje pripomenúť, že tu nejde o účel, ktorý výkladom sleduje interpret: advokát záujem klienta, sudca zákonnosť rozhodnutia, vedec poznanie práva ako spoločenského javu atď. O aký účel však ide? To nie je rečnícka, ale veľmi reálna otázka. Vychádzajúc z predpokladu, že súd pri rozhodovaní jednotlivé veci nemá právotvorný zámer, nemožno hľadať ani účel (telos), ktorý vytvorením práva sledoval. Možno len z individuálneho rozhodnutia a zvlášť jeho odôvodnenia najprv vyvodit' účel sledovaný súdom a tento sa pokúsiť zovšeobecniť do účelu pravidla, ktoré súd týmto rozhodnutím nevedomky vytvoril. Ak je súdne rozhodnutie prameňom práva, tak sa účel rozhodnutia prelína s účelom ním vytvoreného práva. Ide však o prílišnú imagináciu, a to z viacerých dôvodov. Už samotné hľadanie účelu individuálneho rozhodnutia býva domýšľaním toho, čo súd nesledoval. Ten spravidla „len“ postupuje podľa práva a svojmu konaniu nepripisuje iný účel, ako ten, ktorý našiel v práve. Zovšeobecnenie takto „nájdeného“ účelu individuálneho rozhodnutia do telosu normy, ktorú súd nevedomky vytvoril, je aj pri intelektuálnej poctivosti často pripísaním účelu, ktorý nikto nesledoval. Otázka, či je sudca múdrejší ako zákonodarca, tu stráca zmysel, lebo je i tvorcom práva. Jednotlivé známe prípady súdnej tvorby práva tu vedú neraz k omylu práve svojou výni-

močnosťou. Asi každý rozoznal účel *Roe v. Wade*³⁸, teda rozhodnutia Najvyššieho súdu USA umožňujúceho za určitých podmienok umelé ukončenie tehotenstva.

Schodnejšou je cesta hľadania odpovede na otázku, aký zmysel má súdom vytvorené pravidlo v právnom poriadku v období jeho výkladu podľa mienky spoločenstva právu podriadených. Tu opäť ide o zohľadnenie kontextu v zmysle miesta súdom vytvorenej právnej normy a hlavne jej služby hodnotám, ku ktorým sa hlási daný právny poriadok.

Záver

Právo vytvorené súdnymi rozhodnutiami vyrastá z konkrétnych prípadov, ktoré sa dostali pred súd, a teda nie je vymyslenou systematikou logicky možného, ktoré sa čiasťočne nikdy neuskutoční. V tom je jeho silná stránka, ale platí za ňu vysokú cenu nevyhnutnou retroaktivitou³⁹, neurčitnosťou, ako i veľmi náročnou interpretáciou, pre ktorú zvlášť platí, že „... nemusí existovať jediný správny spôsob čítania právneho textu“.⁴⁰ Dodajme, že asi niet jediného správneho spôsobu čítania žiadneho textu, ale v prípade práva je obvykle v záujme právnej istoty jeho adresáta želané priblížiť sa čím viac tomuto nedosiahnuteľnému ideálu a súdne rozhodnutie ako prameň práva tu zaostáva za normatívnym právnym aktom.

Literatúra

- BAUDE, W., SACHS, S. E. The Law of Interpretation. In *Harvard Law Review*. Volume 130, February 2017, Number 4
- BYDLINSKI, F. *Juristische Methodenlehre und Rechtsbegriff*. Zweite, ergänzte Auflage. Nachdruck 2011. Wien – New York : Springer, 2011
- CANARIS, C. W. *Systemdenken und Systembegriff in der Jurisprudenz entwickelt am Beispiel des deutschen Privatrechts*. 2. überarbeitete Auflage. Berlin : Duncker&Humblot, 1983
- DICEY, A. V. *Introduction to the Study of the Law of the Constitution*. Indianapolis : Liberty Classics, 1982
- FÁBRY, B., KASINEC, R., TURČAN, M. *Teória práva*. Bratislava : Wolters Kluwer, 2017
- GADAMER, G. H. *Pravda a metoda II. Nárýs filosofické hermeneutiky*. Praha : Triáda, 2010
- HECK, P. Gesetzesauslegung und Interessenjurisprudenz. In *Archiv für die Zivilistische Praxis*. 112 band, Tübingen : Verlag von J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1914
- HECK, P. Das Problem der Rechtsgewinnung. Rede am Geburtstage des Königs, 1912. Tübingen : Verlag von J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1912
- JUSTIZ. RIS – Abfragehandbuch. Dostupné na: <https://ris.bka.gv.at/Risinfo/HandbuchJustiz.pdf>, s. 5, 13. 7. 2024.
- KÁČER, M. *Prečo zotrvať pri rozhodnutom. Teória záväznosti precedentu*. Praha : Leges, 2013
- KÁČER, M. *Na okraji krajnej núdze. O prepisovaní zákonov počas ich aplikácie*. Praha : Leges, 2015
- KRAMER, E., A. *Juristische Methodenlehre*. Vierte Auflage. Bern : Stämpfli Verlag AG, 2013
- LEWELLYN, K. N. *Bramble Bush. On Our Law and its Study*. New York – London – Rome : Oceana Publications INC., 1960

³⁸ *Roe v. Wade*, 410 U.S. 113 (1973).

³⁹ REPÍK, B. *Europská úmluva o lidských právech a trestní právo*. Praha : Nakladatelství ORAC, 2002, s. 39.

⁴⁰ BAUDE, W., SACHS, S. E. The Law of Interpretation. In *Harvard Law Review*. Volume 130, February 2017, Number 4, p. 1088.

- McLEOD, J. *Legal Method*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire, London : The Macmillan Press LTD, 1993
- MORAWSKI, L. *Główne problemy współczesnej filozofii prawa. Prawo w toku przemian*. Warszawa : Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, 2003
- Najvyšší súd SR, sp. zn. 9Cdo/36/2021, rozsudok NS SR z 22. februára 2023
- Najvyšší súd SR, sp. zn. 5Cdo/162/2019 z 30. novembra 2021
- ONDREJKOVIČ, P. *Interpretácia a vedecké vysvetľovanie v spoločenskovednom výskume*. Rozšírené a prepracované vydanie. Bratislava : Veda, 2020
- Roe v. Wade, 410 U.S. 113 (1973).
- REPÍK, B. *Europská úmluva o lidských právech a trestní právo*. Praha : Nakladatelství ORAC, 2002
- SAVIGNY, F. C. von. *System des heutigen Römischen Rechts. Erster Band*. Berlin : Bei Veit und Comp., 1840
- SCHAUER, F. Second-order Vagueness in Law. In Geert, K., Poscher, R. (eds.) *Vagueness and Law. Philosophical and Legal Perspectives*. Oxford : Oxford University Press, 2016
- SMEJKALOVÁ, T. Judikatura nebo precedens? In *Právník*. 2019, č. 9
- SMEJKALOVÁ, T., NOVOTNÁ, T. Studie dekontextualizace v používání judikatury. In *Právník*. 2021, č. 12
- SVÁK, J. *Organizácia a činnosť orgánov ochrany práva*. Bratislava : Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty UK, 1995
- WESSER, S. Der Rechtssatz. Dostupné na: https://www.sabine-wesser.de/pic/upload/der_rechtssatz.pdf, 13. 7. 2024
- WINTR, J. *Metody a zásady interpretace práva*. Praha : Auditorium, 2013
- ZIPPELIUS, R. *Juristische Methodenlehre*. 11. Auflage. München : Verlag C. H. Beck, 2012